

Rezi Elek*

Adatok a magyar protestáns Baldácsy-alapítvány történetéhez**

A Ferencz József életét, munkásságát és teológiáját feldolgozó doktori dolgozatomban, amely az 1980-as évek második felében készült, tudatosan nem foglalkoztam a Baldácsy-alapítvány létrejöttének körülményeivel, tevékenységének értékelésével és jelentőségével, noha kutatásaim folyamán gyakran szembesültem ezekkel. Ez az alapítvány a magyar protestáns egyházak működését és támogatását volt hivatott elősegíteni a 19. század második felében.¹ Ennek az a magyarázata, hogy a téma vonzáskörében olyan fogalmakkal szembesültem, mint a magyar protestáns és nemzeti egység, az unió, a keresztyén vallások egyetemessége, az úgynevezett „corpus evangelicorum” eszméjének szorgalmazása, a vallási szabadelvűség és sokszínűség érvényesítése, a reformok szükségessége a közügyekben, a magyar haza iránti elkötelezettség stb. Ezeket a fogalmakat, témaköröket és jelentéstartalmukat az akkori román ateista, kommunista, nacionalista hatalom nem tolerálta volna. De titokban reménykedtem, hogy valamikor el fog jönni az idő, egy olyan korszak, amelyben az említett fogalmakat és jelentéstartalmukat szabadon használhatom. Tehát tanulmányom tudatos mulasztásomnak tudatos pótolása. Ezért gyakran hivatkozom Ferencz József írásaira.

A tanulmányom megírását az is motiválta, hogy napjainkban kívánatos új kontextusba helyezni és újraértékelni a páratlan, nemzetmentő, a magyar

---

* Dr. Rezi Elek a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet emeritus professzora.

** Ez a tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Domus Senior ösztöndíjprogramjának a támogatásával készült.

¹ Doktori dolgozatomat csak 2007-ben sikerült publikálnom: Rezi Elek: *Teológia és népszolgálat. Az erdélyi unitárius teológia a 19. század második és a 20. század első felében, különös tekintettel Ferencz József munkásságára.* Erdélyi Unitárius Egyház, Kolozsvár 2007.

protestáns egyházak működésének megsegítésére, támogatására tett Baldácsy-alapítvány jelentőségét. Tény az, hogy a magyar protestáns egyházak összefogásának e példaértékű megvalósítására tanulság céljából kell tekintenünk. Időszerű követelmény, hogy tudatosítsuk napjaink protestáns nemzedékében a kissé elfeledett Baldácsy-alapítvány értékének, korlátok nélküli közösség építő szerepének a jelentőségét. Az a tény sem mellőzendő, hogy az alapítványtevő római katolikus vallású volt, és élete végéig az is maradt.

A magyar protestáns Baldácsy-alapítvány háttérének, okainak, szándékának megértése és céljainak megragadása érdekében fontosnak tartom röviden ismertetni az alapítványtevő, báró Végvezekényi Baldácsy Antal életét és munkásságát.

Sajnálattal kell megállapítanom, hogy a kisebb megemlékezések, írások mellett csupán Patay Pál könyve örökítette meg részletesen és forrásmunkákra hivatkozva az alapítványtevő életét és munkásságát.² Tudomásom van arról, hogy elhatározások születtek Baldácsy élettörténetének megírására, de ezek soha nem valósultak meg. Például az *Unitárius Közlöny*ben a következőket olvashatjuk Patay Pál könyvének ismertetésében:

„Addig is, amíg a nagy alapítóval foglalkoznánk, örömmel jelentjük, hogy nagy lelki örömmel olvastuk a könyvet.”³

Sajnos a „nagy alapítóval való foglalkozás” nem történt meg.

Végvezekényi Baldácsy Antal életútja

Báró Végvezekényi Baldácsy (Baldacci) Antal Magyarországra vándorolt, elnémetesedett korzikai eredetű Baldacci családból származott.⁴ 1803. május 25-én született Noszoly faluban, Kolozs vármegyében.⁵ Édesapja Baldacci

² Patay Pál: *Végvezekényi Baldácsy Antal báró élete és a Baldácsy-alapítvány felszázados története 1876–1926*. A Baldácsy-alapítvány, Budapest 1926.

³ N. n.: Patay Pál: *Végvezekényi Baldácsy Antal báró élete és a Baldácsy-alapítvány felszázados története 1876/1926*. In: *Unitárius Közlöny* 37, (1927/2) 32.

⁴ Magyarosított neve is több formában fordul elő a forrásokban: Baldácsi, Baldáchy, Baldácsy. A tanulmányomban következetesen a Baldácsy formát használom, kivéve azokat az idézeteket, amelyekben a Baldácsi változatot használták.

⁵ Születési helyének neve több változatban is előfordul: „1329-ben* *Nuzal*. 1533-ban* *Nwzal*. 1561-ben* *Nozyal*. 1596-ban* *Nozaly*. 1700-ban* *Noszaly* és *Noszály*. 1721-ben* *Noszai*. 1830-ban* pedig *Naszály*, [...] 1837-ben* *Noszoly* [...]” a neve, akárcsak napjainkban. Kolozs megyében, a Mezőségen fekszik Szamosújvártól mintegy 25 km-re. Noszoly. In: Kádár

József őrnagy, édesanyja a híres erdélyi Thoroczkai család leszármazottja, Thoroczkai Borbála grófnő volt. A Baldácsy nevet 1849-ben vette fel tiltakozásként testvére, mártír öccse, Baldacci Manó méltatlan elítélése, tragédiája miatt. Testvére honvéd ezredesként vett részt az 1848–49-es szabadságharcban. A szabadságharc leverése után a megtorlást munkáló katonai törvényszék 1851. augusztus 8-án hozott ítéletet felette, és kétévi várfogsággal sújtotta. Olmütz várába zárták be,⁶ ahol egy év múlva, 1852-ben hunyt el szívbetegsége következtében.⁷

Baldácsy Antal, a kolozsvári római katolikus líceumban tanult,⁸ ezt követően a bécsi Theresianum Katonai Akadémia elvégzése után katonai pályára lépett. Patay Pál életrajzírója szerint:

„Antal kiváló katonai képességeiről, buzgalmáról elismeréssel nyilatkoztak feljebbvalói.”⁹

A dúsgazdag özvegy Szerdahelyiné Hunyadi Anna bárónővel 1829-ben kötött házassága teljesen megváltoztatta élete alakulását. A bárónő Baldácsyt tette a volt férjétől és szüleitől örökölt hatalmas ingatlan és ingó vagyonnak egyedüli tulajdonosává, s így Baldácsy felhagyott a katonai pályával, és a vagyon felügyelője lett. A széles körű ismerettséggel és befolyással rendelkező felesége közbenjárásának köszönhetően 1830. május 30-án megkapta a nagy vagyon mellé a bárói címet is, 1834-ben pedig megszerezte a Nyitra vármegyei végvezekényi kúriát a hozzátartozó területekkel és előjogokkal. Ekkor vette fel a Végvezekényi előnevet.¹⁰ Felesége 1847-ben halt meg.

József: *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*. <http://mek.niif.hu/04700/04755/html/328.html> (2019. júl. 2.)

⁶ Olmütz németek lakta város volt; archaikus magyar nevén Alamóc, lengyelül Olomuniec, latinul Eburum vagy Olomucium. Mai neve Olomouc. A Cseh Köztársaságban Olomouci kerületének központja Morvaország középső részén. A lakosság összetétele a második világháborút követő német kitelepítés után változott meg.

⁷ Patay Pál: *i. m.* 10.

⁸ Varga Júlia: *A Kolozsvári Királyi Akadémiai Líceum*. In *A katolikus közép és felsőfokú oktatás története a 17. századtól a 19. század közepéig*. Doktori disszertáció. ELTE Történettudományi Doktori Iskola, Budapest 2007. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/vargajulia/disszert.pdf> (2019. júl. 19.).

⁹ Patay Pál: *i. m.* 7.

¹⁰ Uo. 8–9.

Baldácsy Antal honvéd ezredesként vett részt az 1848–49-es forradalomban és szabadságharcban, később országgyűlési képviselővé választották. Lelkesedett a szabadság és a magyar nemzeti értékek iránt.¹¹

1860-ban másodszor is megházasodott: Makovszky Adél grófnőt vette feleségül. Házasságukból egyetlen fiúgyermek született, Antal József, aki „szeme fénye” volt, s akit a kalocsai jezsuita atyák nevelői, oktatói felügyeletére bízott.¹² Fia 1874. július 17-én¹³ bekövetkezett váratlan halála nagy megrendülést okozott Baldácsynak. Noha Kalocsán tanuló fia számára megtiltotta, hogy hazautazzék, az anya titokban mégis megegyezett a jezsuita oktatókkal, és hazahozatta fiát, aki az úton megfázott, és tifuszban váratlanul meghalt. Fia tragikus halála lesújtotta Baldácsyt, és feleségét vádolta a történetéért.

Élete vége felé az Esztergom vármegye Párkányi járásához tartozó Béla községben álló kastélyában és birtokán lakott.¹⁴ Gyengülő egészségi állapotán a stájerországi rohinci fürdő jótékony hatásaival próbált segíteni. Itt lette halálát 1878. augusztus 8-án: rosszul lett a fürdő teraszán, és agyvérzés következtében meghalt. A világi *Vasárnapi Újság* is kegyeletteljes nekrológgal emlékezett az alapítványtevőre.¹⁵

Az alapítvány létrejötte

Egyetlen fia tragikus halála után Baldácsy Antal a Dunamelléki Református Egyházkerület püspökének, Török Pálnak (1808–1883) barátságában talált némi vigasztalást, bátorítást, és beszélgetéseik során az ő tanácsára érlelődött meg benne az a gondolat, hogy vagyont a magyar protestánsokra hagyja. Török Pál a magyar protestáns nemzeti egység mozgalmanak és a szabadelvű teológia érvényesítésének elkötelezett híve volt.¹⁶ Baldácsy

¹¹ Baldácsy Antal egyik értékes adománya az 2771 metszetből álló kollekció a dunántúli reformátusoknak. Ld. *Dürer-metszetek a Pápai Református Gyűjteményekben*. https://www.papama.hu/index.php?op=cikk_reszletes&id=15378 (2019. júl. 19.).

¹² Lakatos Andor: Jezuita oktatás-nevelés Kalocsán (1860–1948). In: *Kalocsai Főegyházmegegyei Levéltár – Archivum Archidioecesis Colocensis*. <https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/jezsuita-oktatas-neveles-kalocsan-1860-1948-tanulmany-2010>. (2019. júl. 10.)

¹³ Patay Pál: *i. m.* 36.

¹⁴ A falu ma Szlovákiához tartozik, neve Belá.

¹⁵ Baldácsy Antal (1803–1979) In: *Vasárnapi Újság* XXV. (1878/33), 519–520.

¹⁶ Kiss Áron: *Török Pál élete*. Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, Budapest 1904. Szász Lajos: A protestáns uniómozgalom története a dualizmus korában. In: *Egyháztörténeti Szemle*

„[...] megértette, hogy a magyar nemzeti érdeket és a szabadelvűség eszméjét semmivel jobban nem szolgálhatja, mint azzal, ha a Török által hirdetett eszmének reális alapot biztosít vagyona által.”¹⁷

Az eszmék konkrét megvalósítása érdekében Török Pál 1876. szeptember 14-én levelet írt a magyar protestáns egyházak püspökeinek az alapítvány létrehozása tárgyában. Az események szemléltetésére Ferencz József unitárius püspök önéletírásából idézek egy részletet:

„1876. szeptember 14-től keltezve egy levelet kaptam Török Pál dunamelléki ev. ref. Püspöktől, amelyben felhív, hogy miután egy N. N. jóakaró úr az összes protestáns egyházak javára okt. 15-én egy alapítványt akar tenni és átadni, Budapesten szíveskedjem vallásközönségünk képviseléséről.”¹⁸

A püspök előterjesztésére az Egyházi Képviselő Tanács Ferencz József püspököt és Dániel Gábor főgondnokot bízta meg, hogy képviseljék az unitárius egyházat. A püspök és a főgondnok már október 13-án Pestre utazott. Az október 15-én megkezdődött tanácskozás „örökre emlékezetes” mozzanatként hatott Ferencz József püspökre.

„Az értekezlet okt. 15-én nyílt meg a reformátusok szénatéri főiskolája tanácstermében délelőtt 10 órakor, s örökre nevezetes marad már csak azon egy okért is, mert ez volt az első alkalom, Magyarország összes protestáns püspökei egy közös tanácskozásra összegyűltek. Jelen is volt velem együtt tíz püspök, csak Teutsch,¹⁹ az erdélyi luth. püspök hiányzott.”²⁰

A történelmi hűség kedvéért megemlítjük a jelen levő tizenegy protestáns egyház képviselőit.

XVIII. (2017/4), (5–41) 8. http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/szemle17_4-teljes.1.pdf (2019. júl. 8.).

¹⁷ PatayPál: *i. m.* 38.

¹⁸ Ferencz József: *Napló. II. Füzet, 1.* (Kézirat a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárában.)

¹⁹ Georg Daniel Teutsch (1817–1892) szülővárosában, Segesváron tanult, majd 1837-től 1839-ig Bécsben és Berlinben tanult teológiát, filozófiát és történelmet. Jelentős egytörténeszi munkásságot fejtett ki, és 1867-től haláláig volt az erdélyi ágostai hitvallású szász evangélikus egyház – Evangelische Landeskirche A.[ugsburger] B.[ekenntnisses] in Siebenbürgen – püspöke.

²⁰ Ferencz József: *i. m. I. Füzet, 1.* (A *dólt* kiemelés tőlem: Rezi Elek.)

Dunamelléki Református Egyházkerület:

Török Pál püspök; gróf Lónyai Menyhért főgondnok, volt pénzügy-miniszter és miniszterelnök; Tisza Lajos miniszter; Szilágyi Sándor ügyvéd.

Dunántúli Református Egyházkerület:

Pap Gábor püspök, Tisza Kálmán főgondnok és belügyminiszter; Beöthy Zsigmond kurátori bíró, Foghty Dénes ügyvéd.

Tiszántúli Református Egyházkerület:

Révész Bálint püspök, gróf Degenfeld Imre főgondnok, Moritz Pál országgyűlési képviselő.

Tiszáninnyi Református Egyházkerület:

Kun Bertalan püspök és Vay Miklós főgondnok.²¹

Erdélyi Evangélikus Református Egyházkerület:

Nagy Péter püspök; báró Kemény Gábor főgondnok, államtitkár.

Dunáninnyi Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház:

Gergely Lajos püspök és Szentiványi Márton főgondnok.

Dunántúli Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház:

Karsay Sándor püspök; Rhadó Kálmán főgondnok, országgyűlési képviselő.

Tiszai Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház:

Czékus István püspök; Péchy Tamás főgondnok, miniszter; Szontagh Bertalan, a gömöri esperesség felügyelője.

Bányai Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház:

Sebestényi Gusztáv püspök, báró Radványszky Antal főgondnok és báró Veschmeiszter Frigyes.

Erdélyi Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház:

Lasvel Ágoston udvari tanácsos.

Magyar Unitárius Egyház:

Ferencz József püspök és Daniel Gábor főgondnok.

Az értekezlet elnökének világi részről Degenfeld Imre főgondnokot, egyházi részről Török Pál püspököt, jegyzőknek világi részről Rhadó Kálmánt, egyházi részről pedig Ferencz József püspököt választották.

Az eseményeket Ferencz József feljegyzései alapján követhetjük:

---

²¹ Vay Miklós főgondnok nem jelent meg az értekezleten.

„Amint az értekezlet megalakult. Török Pál eltávozott, s kis idő múlva hozta magával Báró Baldáchy Antalt, és bemutatta őt, mint azon jótevőt, aki birtokait még életében át akarja adni az egyetemes protestáns egyháznak mégpedig,

a) a pusztuló egyházak megmentésére, az ínséges egyházak segélyezésére és különösen az építkező egyházak gyámolítására;

b) a szuperintendensek illőbb díjazására és a csekély fizetésű lelkészek dotációjára;

c) a lelkészek özvegyei és árvái sorsának enyhítésére.

A legmagasztosabb cél, amit a vagyonos ember maga elébe tűzhet s jelen esetben annyival meglepőbb, mert báró Baldácsy római katolikus vallású.”²²

Figyelembe véve Baldácsy Antal kéréseit, az értekezlet részvevői ötnapi tanácskozás után, 1876. október 19-én fogadtak el közös megállapodást a Kálvin téren álló református egyházi épület tanácstermében, és aláírták az alapítványi okiratot. Erről Ferencz József részletesen be is számolt naplójában:

„Azonban ez alapítvánnyal annyi feltétel volt egyelőre összekötve, hogy 5 napi tanácskozás után is már-már elválandók voltunk eredmény nélkül. Nevezetesen Báró Baldáchy először 30 000 forint évi életjáradékot kívánt magának biztosítani, amit természetesen nem fogadhattunk el, mert az átadni célzott jószágok, mintegy 12 000 hold többnyire perrel vannak megtámadva. Majd ettől elállván kívánta, hogy teherképen vegyünk át az átadandó jószágokra oly ellene támasztható követeléseket, amelyeknek nagyságát ő sem tudta meghatározni. Ez is elejtetvén végre abban lett a megállapodás, hogy B. Baldáchy javainak egy tekintélyes részét átadja az egyetemes protestáns egyháznak, hogy ez magára írassa; azonban ő maga marad a jószágok kezelője és haszonélvezője is életében. A perket az egyház folytatja a jószág jövedelme terhére, s ugyancsak átveszi magára halála esetére a jószágok terhére nevének kötelezett 100 000 forintnak 2/3-át. Ily értelemben meg is kötötték a szerződés, és azt okt. 19-én közjegyző előtt mindannyian aláírtuk.”²³

---

²² Ferencz József: *i. m. II. Füzet*, 2–3.

²³ Uo. 4–5.

Patay Pál azt is megemlégtette könyvében, hogy a protestáns egyházak püspökeinek nevében Nagy Péter (1819–1884) erdélyi református püspök mondott köszönetet, és külön kiemelte a jegyzőkönyv záradékának üzenetét:

„A legfiatalabb püspök: Ferencz József mint korjegyző írta az emlékezetes értekezlet jegyzőkönyvét, s e szavakkal fejezte be: »Az értekezlet eloszlott azzal az édes reménységgel, hogy a magyar protestáns egyház történetében örökre emlékezetes fog maradni, s egy olyan mozzanatot jelez, amelynek üdvös hatása messze ki fog hatni a századok során. Úgy legyen!«”²⁴

Az alapítószerződés aláírása és a köszöntések után Török Pál püspök javaslatára kilenctagú intézőbizottságot neveztek ki, amelyet Baldácsy Alapítványi Bizottságnak neveztek el.

A bizottság elöljárósága:

Degenfeld Imre elnök;
Baldácsy Antal tiszteletbeli elnök;
Lónyai Menyhért alelnök;
Győri Elek jegyző.

Tagok:

Péchy Tamás, Török Pál, Kochmeister Frigyes, Moria Pál, Szilágyi Sándor, Hajós János, Beöthy Zsigmond.

Ferencz József unitárius püspök feljegyezte Baldácsy Antal azon szavait, amelyeket az alapítvány létrejöttének örömeire rendezett ünnepi együttléten mondott el:

„Török Pál ébresztette fel benne s tartotta meg az alapítványtevés szándékát. Ne nekem, vagy ne csak nekem köszönjék.”²⁵

A megnyilatkozás kétségtelenül alátámasztja azt a feltételezésünket, hogy Baldácsy Antal alapítványtevésének hátterében – fia elvesztése mellett – Török Pál püspök személye, barátsága állt. Ő volt az a jó barát, aki kivette Baldácsyt a szomorúságból, tanácstalanságból és céltalanságból, az egyetemes protestáns célok szolgálatába állította.

---

²⁴ Patay Pál: *i. m.* 49.

²⁵ Uo.

Ki kell emelnünk Török Pál püspök emberi nagyságát, jóindulatát és vallási lelkületének mélységét, amely abban is megnyilatkozott, hogy nem próbálta református vallásra téríteni Baldácsy Antalt; élete végéig római katolikus maradt.

Az első, közös magyar protestáns értekezlet megvalósításait és eredményeit nemcsak a résztvevők, hanem a közvélemény is méltatta. Ferencz József püspök például az értekezlet „erkölcsi értékét” és az együtt gondolkodást emelte ki.

„Ennyit magáról az értekezletről, aminek én e lapokon különösen kifejezést akarok adni: az az erkölcsi nyereség, mely ez értekezlettől elvitathatatlan, közelebb hozván egymáshoz a három testvér protestáns felekezetet, ezeknek előjáróit, püspökeit. Nem is maradt ez befolyás nélkül egyikünkre sem; ez kitézőik abból is, hogy okt. 15-én, midőn közmegyegezésel a püspökök mind együtt ebédeltünk a Vadas Kúrt nevű szállodában (Geduly kivételével, ki az nap el is távozott Pestről), Kun Bertalan püspök azon indítványa, hogy a baráti érintkezés fenntartásáért ezután évenként tartsunk szuperintendensi találkozást, általunk is helyesléssel találkozott, s azt mindannyian örömmel fogadván az első ily találkozóra Miskolc tűzetett ki 1877-re, Kun Bertalan magát házigazdának a legnagyobb készséggel ajánlván fel.

Bizony egymást jobban ismerve szeretve, többet kivihetnénk a protestantizmus érdekében! Tán ez értekezlet egy új korszak kezdete lesz a protestáns egyház életében! Adja Isten! Én az unitárius egyházra nézve ezt minden esetre nagyobb jelentőségűnek tartom, mint azt az anyagi hasznot, amely egykor talán ránk is árad a Baldáchy-féle adományból.”²⁶

A miskolci találkozás meg is valósult 1877. szeptember 18-án, és ez megújult reménységgel töltötte el a résztvevőket, köztük Ferencz József püspököt is:

„S ámbár e találkozás minden hivatalos jelleget nélkülözött, haszna megszámlálhatatlan, s jövőre alapja lehet a szorosabb testvéri viszony megalapozásának. Adja Isten!”²⁷

---

²⁶ Ferencz József: *i. m. I. Füzet*, 5–6.

²⁷ Uo. 23.

Az alapítvány további történetét illetőleg megjegyezzük, hogy 1877. május 20-án újabb toldalékot csatoltak az alapítás szerződéséhez. Baldáchy Antal 1878. augusztus 7-én bekövetkezett halála után az alapítvány teljesen a magyar protestáns egyházak birtokába került, amelyek az alapítvány jövedelmeiből törlesztendő kölcsönnel még 3000 holdat vásároltak.

„Emiatt csak 1886-ban kezdhetette meg az akkori tizenegy egyház kiküldötteiből alakított bizottság az alapítvány jövedelmének a végrendeletben meghatározott célokra való szétosztását.”²⁸

1886. április 1-én tartott közgyűlésen Ferencz József püspök is jelen volt, aki naplójában feljegyezte, hogy a kétórás vita után, ténylegesen megtörtént a segélyek kiosztása az egyházaknak. Az 1886. évre mindegyik egyház egyenlően 2000 forintban részesült.

„Csakhogy már élvezetében juthatunk a segélynek, amely a püspökség dotációját is jelentősen gyarapítja, valamint egyházközségeinket is jelentékenyen pótolja.”²⁹

A magyar unitárius egyház az 1886. augusztus 29. és 31. között tartott zsinatán foglalkozott az alapítványi támogatás elosztásával. Erről Ferencz József püspök a következőket jegyezte le.

„A Baldáchy-alapítvány jövedelméből ezen a főtanácson osztatott ki az egyházunknak jutott első félévi részlet. Egy oly segélyforrás nyílt meg ebben egyházunk számára, amelyről igen találóan mondta Kovácsi Antal közigazgatási jegyző az E. K. Tanács évi jelentésében, hogy az Istennek ingyen adománya. Ezen alapítvány jövedelmének felhasználása iránt a főtanács az E. K. Tanács ajánlatára meghatározta, hogy egynegyede az eklézsiák segélyezésére, egynegyede a püspöki fizetés javítására, egynegyede a csekélyebben javadalmazott lelkészek és egynegyede azok özvegyei és árvái segélyezésére fog fordíttatni. Megelőzőleg a jövedelemből mindig 6 százalék egy Baldáchy házi alap előállítására fordíttatik. Az első félévi részletből én 205 forintot kaptam.”³⁰

---

²⁸ Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. 3. javított és bővített kiadás. Szerkesztette Ladányi Sándor. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1977, 39–40.

²⁹ Ferencz József: *i. m.* IV. Füzet, 28–29.

³⁰ Uo. 35.

A későbbiekben az alapítvány kezelésével egy igazgatót bíztak meg, a felügyeletet a 22 tagú bizottság gyakorolta, amelyben a tizenegy egyházkerület egy-egy egyházi és világi taggal képviseltette magát. A Baldácsy-alapítvány vagyona évről évre szépen gyarapodott, és ennek megfelelően osztották ki az egyházakra eső osztalékot.³¹ Az első világháború utáni földreform 7000 holdra csökkentette az alapítvány vagyont, de a lehetőségekhez mérten továbbra is igyekezett megvalósítani célkitűzéseit. Gál Kelemen unitárius egyháztörténész így reflektált 1936-ban a segélyezés áldásaira:

„Az unitárius egyház anyagi segélyezését az alap jövedelméből hálás lélekkel ma is élvezzük.”³²

A második világháború után kialakult új államjogi helyzetben a hatalom megszüntette az alapítvány tevékenységét.³³

---

³¹ Báró Baldácsy-féle protestáns alapítvány (*Különfélék* rovat). In: *Keresztény Magvető* 20. (1885/3), 191–193.

„A tulajdonos 10 ev. ref. és evangelicus, meg az unitárius egyházkerületek meghatalmazottjai f. évi [ti. 1985] május 14-én tartották rendes közgyűléseket. A gyűlés lefolyásáról felvett jegyzőkönyvből megnyugvással látjuk, hogy az alapítványra vonatkozó, együtt 15 pontban tárgyalt kérdések közegyetértéssel intéztettek el az igazgatóság jelentésének alapján. Legörvendetesebb a 14. pontban foglalt azon intézkedés, mely szerint a közgyűlés elfogadta az igazgatóságnak azt az ajánlatát, hogy az alapítványt a f. év végével megterhelő adósság ne a megállított mód szerint nagy részletekben, hanem 10 évre osztva törlesztessék abból a célból, hogy az alap jövedelméből a részesedés már az 1885. évvel megkezdődjék. Ennek nyomán a folyó 1885. évre 64,923 frt 73 kr bevétellel és 55,399 frt 83 kr kiadással megállított költségvetés szerint leendő 9523 frt már az 1886. év kezdetén rendelkezés alatt álland. A boldogult alapító nemes szívének óhajta tehát rövid időn teljesül; segély után vágyakodó szegény ekklézsiáink, belső embereink, özvegyeink és árváink az alapítvány jótékonyságának valódi élvezetében hálás lélekkel fogják magasztalni a nemes alapító áldott emlékét.” Ld. uo. 91–92.

³² Gál Kelemen: *Kilyéni Ferencz József unitárius püspök élete és kora. Háromnegyed század az Unitárius Egyház történetéből*. Unitárius Irodalmi Társaság szakkönyvtára. 5. szám. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.-T., Cluj 1936, 314.

³³ Báró Baldácsy-féle protestáns alapítvány levéltári anyagának tekintélyes részét a Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára őrzi: 37. fond. Baldácsy Protestáns Alapítvány iratai.

Következtetések

1. Közismert, hogy a liberális eszmék a 19. század közepétől erősödtek fel a magyar református egyházban.³⁴ A liberalizmus a racionalitásra, a felvilágosult gondolkodásra és a korabeli tudományokra támaszkodva kívánta tanulmányozni a teológiai kérdéseket és a vallást. Ennek a törekvésnek következményeként a *corpus evangelicorum* eszméje jelentkezett, amelyben otthonra talált a magyar protestáns és nemzeti egység, az egyetemesség és a teológiai, a vallási szabadelvűség, a vélemény- és szólásszabadság, az oktatási és szociális reformtörekvésekre irányuló készség. Török Pál, a Budapesti Református Teológiai Akadémia tanára, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke ennek a szemléletnek volt nemcsak buzgó hirdetője, hanem szorgalmazta is gyakorlatba ültetését. Török Pál az első alapítványi értekezleten, a Baldácsy-alapítvány aláírása alkalmával is hangot adott a fenti eszméknek:

„A nagybecsű adomány által eddig nélkülözött *Corpus evangelicorum* létesült, a protestáns egyházakat egyetemlegesen érdeklő közpénztár alapja meg van vetve, és le van téve. Ez eszmének és nem célnak hatáskörünkben minél több barátot és pártolót szerezni tartsa mindenki keresztényi nemes kötelességének.”³⁵

Kijelentése alapján a *corpus evangelicorum* fogalmát úgy is értelmezhetjük, mint a szabad és önkéntes egyesülésen alapuló protestáns egyházak közösségét, amely a protestáns egyházakat illető jogok fentartása, védelmezése és gazdagítása érdekében munkálkodik. Az alapítvány anyagi támogatást biztosított a kitűzött célok megvalósításához. Nem véletlen, hogy Patay Pál könyvének ismertetésében a következő sorokat olvashatjuk:

„Dr. Patay már régebben is foglalkozott e korszak történetével [...]. Jelen munkájában érdekesítően írja le báró Baldácsy életsorsát, hűen jellemzi a kor kiváló vezetőit, különösen jól rajzolja Török Pál egyéniségét és alkotásait. [...] Bele próbál látni Baldácsy szívébe, hogy mi indította őt

---

³⁴ Márkus Jenő: *Liberális szellem a református egyházban. (A magyar református liberális teológia)*. Pápai Református Teológiai Akadémia kiadványai. 27. szám. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa 1939, 3. http://mtdportal.extra.hu/books/markus_jeno_a_liberalis_szellem_Optimized.pdf (2019. aug. 12.). Második kiadása: Márkus Jenő: *Liberális szellem a református egyházban. A magyar református liberális teológia*, Kálvin Kiadó, Budapest 2005.

³⁵ Patay Pál: *i. m.* 34.

a protestántizmus pártolására, szerinte nem más volt ez, mint: »a hon-
szereket s a protestáns egyház nemzeti missziójának felismerése.«³⁶

Az unitárius Hajós Jánosnak, az alap kezelésével megbízott bizottság egyik tagjának nyilatkozata belesimul a célkitűzések eszmevilágába:

„Az egyházi életben a protestantizmus az, ami a politikai életben a szabadság, és aki a protestantizmus elveit és eszközeit támogatni kívánja, az általános szabadságnak, a szabad gondolkodásnak és az emberi értelem fejlődésének tesz szolgálatot.”³⁷

2. Az alapítványi szerződést aláíró protestáns egyházkerületek a közös cél megvalósításának tudatában közelebb kerültek egymáshoz. A közös tanácskozás, beszélgetés, kapcsolatépítés, egymás örömeinek és nehézségeinek közvetlen megismerése általános jelenséggé vált az egyházak képviselői között. A tájékoztatás érdekében évente megküldték egymásnak közgyűléseik és főtanácsaik jegyzőkönyveit.

A kölcsönös kapcsolatépítés tanulságos példája volt az egyházak képviselőinek közös találkozója Miskolcon. Kun Bertalan, a Tizsáninneri Református Egyházkerület püspöke 1877. szeptember 18–19-re hívta meg Miskolcra a tizenkét egyházkerület püspökét – amint levelében írta – „barátságos találkozásra, közügyeink feletti véleménycserére”.³⁸ Ferencz József nagy elismeréssel foglalta össze a tanácskozás lényegét:

„Másnap, szeptember 19-én reggel Kun Bertalannál összegyűlve, testületileg mentünk a lutheránus egyház felsőbb leányiskolai helyiségébe, ahol a püspöki kar tiszteletére a lutheránus és helvét hitű egyház, a városi hatóság és a tanári testület küldöttségei jelentek meg. Péter³⁹ és Révész Bálint fogadtak. Azután délig barátságos beszélgetést folytattunk közügyeinkről, amelyek között elsősorban a kormány által autonómiánkon ejtett sérelmek képezték a fő tárgyat, s amelyekre nézve egyöntetű eljá-

---

³⁶ N. N.: Dr. Patay Pál: Végvezekényi Baldácsy Antal báró élete és a Baldácsy-alapítvány félszázados története 1876–1926. Az alapítványi igazgatóság megbízásából írta dr. Patay Pál. A Baldácsy-alapítvány kiadása, 1926. Budapest, Bethlen-nyomda Rt. In: *Dunántúli Protestáns Lap, a Dunántúli Református Egyházkerület hivatalos közlönye*, 38. (1927/42), 179.

³⁷ Gál Kelemen: *i. m.* 314.

³⁸ Ferencz József: *i. m. I. Füzet*, 15–16.

³⁹ Az itt csupán személyneven említett személyt sajnos még nem sikerült beazonosítanom.

rásra tanácsoltuk egymást. Továbbá megállapítottuk, hogy e találkozásra jövőre a főgondnokok is felkérendők lesznek. Egyszersmind a jövő évi találkozóra Kolozsvárt tűztük ki, ahová Nagy Péterrel meg is hívtuk a jelenvoltakat.”⁴⁰

Sajnos nem találtam adatokat arra nézve, hogy a kolozsvári közös találkozás megvalósult volna.

Az alapítványi gyűléseken az egyházkerületek képviselői mindig érezték a kötetlen, közös, baráti együttlét szükségét. 1909-ben Gyurátz Ferenc, a Dunántúli Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház püspöke a következőt indítványozta:

„[...] egyrészt a nagy jótevőnek kegyeletes megünneplése, másrészt az egyházakat közösen érdeklő ügyeknek fesztelen, baráti körben való megbeszélhetése céljából a küldöttek a közgyűlés alkalmából fehér asztalnál is találkozzanak [...]”⁴¹

Ilyen baráti beszélgetésekkel egybekötött alkalmak a későbbiekben még gyakran előfordultak.

3. Következtetéseimben kiemelem, hogy az alapítványi gyűlések és találkozások közös munkára, kölcsönös tiszteletre serkentették Ferencz József erdélyi unitárius és Nagy Péter erdélyi református püspököt is. A két püspök rendszeresen együtt utazott az alapítványi gyűlésekre, és a közös utazások lehetőséget nyújtottak a közvetlenebb, barátságos beszélgetésekre.

A beszélgetésük témái főleg a Baldácsy-alapítványt érintő gondok, kérdések voltak. Figyelemreméltó, hogy az adott témával kapcsolatban mindig közös véleményt tudtak kialakítani.⁴² Viszont nemcsak az alapítványt illetőleg tudtak együttműködni, hanem az erdélyi közügyek iránti kiállásban is, például 1878. március 23-án, amikor Trefort Ágoston közoktatási miniszter hívására Budapestre utaztak, hogy megtárgyalják az oktatásra vonatkozó miniszteri törvényjavaslatot. Erről Ferencz József így emlékezett meg:

„Beszélgetésünk tárgya a pontozatok (törvényjavaslat a gimnáziumi és a reáliskolákkal kapcsolatosan) voltak, amelyekre nézve egy véleményen

⁴⁰ Ferencz József: *i. m. I. Fűzet*, 18.

⁴¹ Patay Pál: *i. m.* 87.

⁴² Ferencz József: *i. m. I. Fűzet*, 35.

voltunk, és azokat az egyházaink önkormányzati jogára nézve sérelmesnek tartottunk.”⁴³

4. A hívek és a közvélemény méltányolta a magyar protestáns egyházak összefogását és együttműködését. Az egyháztagok lelkesen és köszönettel fogadták az alapító egyházkerületek évi közgyűlésein elhangzott beszámolókat az alapítvány működéséről és hatásairól. Nemcsak az egyházi, hanem a világi sajtó is követte az alapítvánnyal kapcsolatos eseményeket, és pozitívan reflektált azokra. Ennek a bővebb kifejtése egy újabb tanulmányt igényelne.

5. A dolgozatnak nem volt célja bemutatni a szabadelvű, nemzeti eszméket képviselő protestantizmus elleni támadásokat, az olykor eldurvult vitákat, illetve azon törekvéseket, amelyek folyamatosan táplálták az ellenszenvet a liberális eszmével szemben. Az viszont tény, hogy főleg az úgynevezett debreceni új ortodoxia képviselői, Révész Imre, Balogh Ferenc, Filó Lajos teológiai tanárok, lelkészek vehemensen elleneztek és támadták a nemzeti, szabadelvű protestáns egyházak közösségének eszméit,⁴⁴ és már az alapítvány létrejöttének évében tiltakoztak:

„Jó lesz nem sietni nagyon azzal, hogy a mi protestáns »püspökeink«, Sélyei utódai, habár csak reményben vagy tervben is, a Baldácsi alapítvány alapján most hamarjában bevezetessenek, a mi oly »szabadelvű és modern kultúr államba« illő felső házunkba; – mert hátha aztán végtérre is, azok a római katolikus püspök kollégák valami nagyot találnak kacsagni; a skót puritán presbyterianusok pedig, akikhez az újabb időkben úgy kívánkozunk, mint a szomjú szarvas a hideg kútforróhoz, – ezt az egész nagyszerű puritán politikát érteni sehogy sem tudnák?”⁴⁵

---

⁴³ Ferencz József: *i. m. I. Fűzet*, 28–29.

⁴⁴ Kovács Ábrahám: *Hitvédelem és egyháziasság. A debreceni új ortodoxia vitája liberális teológiával*. Vallástudományi Könyvtár, IV. Magyar Vallástudományi Társaság – L'Harmattan Kiadó, Budapest 2010. Ismertetését ld. Fazekas Csaba: Kovács Ábrahám: *Hitvédelem és egyháziasság. A debreceni új ortodoxia vitája a liberális teológiával*. Magyar Vallástudományi Társaság – L'Harmattan Kiadó, Budapest 2010. (Vallástudományi Könyvtár, IV.) In: *Református Szemle*, 105. (2012/2) 208–211.

⁴⁵ A Gróf Buttler és Báró Baldácsi-féle alapítványok Antal (*Különfélék* rovat) *Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező*, 7. (1876/11–12), (543–544) 544. Rácz Norbert: Adalékok a 19. századi liberalizmus unitárius recepciójához. In: *Keresztény Magvető* 122. (2016/2), 156–170.

A szabadelvű teológiával szembeni elhatárolódásnak a Debreceni Hitvallás (1875) lett a kifejezője a debreceni teológia részéről.⁴⁶ Kovács Ábrahám, debreceni teológus azt állapítja meg tanulmányában, hogy a liberális teológia elvetette a dogmákat és a dogmatika írásának szükségességét a 19. században. Azonban ha áttekintjük az 1862–1882 között lezajlott magyarországi teológiai vitákat, láthatóvá válik, bár hivatalosan nem alkottak tantételeket a hagyományos, ortodoxnak nevezett teológiával szemben, megfogalmazott állításaik nagyon is jól körülírhatóan mutatnak egyfajta tantételbeli rendszerezést. A tanulmány rávilágít, hogy az 1875-ben megjelent *Debreceni jelenlegi teológiai tanárok hittani álláspontja főbb vonásokban* című hitvalló nyilatkozat „valójában görbe tükröt tartott a hazai, sokszor igen radikális liberális teológia számára”.⁴⁷

Felhasznált irodalom

- A Gróf Buttler és Báró Baldácsi-féle alapítványok Antal (*Különfélék* rovat) *Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező*, 7. (1876/11–12), (543–544) 544. Unitárius értékelését ld. Rácz Norbert: Adalékok a 19. századi liberalizmus unitárius recepciójához. In: *Keresztény Magvető* 122. (2016/2), 156–170.
- Baldácsi Antal (1803–1979) In: *Vasárnapi Újság* XXV. (1878/33), 519–520.
- Bárá Baldácsi-féle protestáns alapítvány (*Különfélék* rovat). In: *Keresztény Magvető* 20. (1885/3), 191–193.
- Dürer-metszetek a Pápai Református Gyűjteményekben*. https://www.papa-ma.hu/index.php?op=cikk_reszletes&id=15378 (2019. júl. 19.).
- Fazekas Csaba: Kovács Ábrahám: Hitvédelem és egyháziasság. A debreceni új ortodoxia vitája a liberális teológiával. Magyar Vallástudományi Társaság – L’Harmattan Kiadó, Budapest 2010. (Vallástudományi Könyvtár, IV.) In: *Református Szemle*, 105. (2012/2) 208–211.
- Gál Kelemen: *Kilyéni Ferencz József unitárius püspök élete és kora. Háromnegyed század az Unitárius Egyház történetéből*. Unitárius Irodalmi Társaság szakkönyvtára, 5. szám. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.-T., Cluj 1936.
- Kiss Áron: *Török Pál élete*. Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, Budapest 1904.
- Kovács Ábrahám: *Hitvédelem és egyháziasság. A debreceni új ortodoxia vitája liberális teológiával*. Vallástudományi Könyvtár, IV. Magyar Vallástudományi Társaság – L’Harmattan Kiadó, Budapest 2010.

---

⁴⁶ Kovács Ábrahám: A Debreceni Hitvallás (1875) mint a liberális teológia „dogmatikájának” görbe tükre. In: *Studia Debreceni Teológiai Tanulmányok* VII. (2015/1), 43–49. <https://derep-okt.drhe.hu/65/1/Studia%2C%202015.%201.pdf>. (2019. nov. 2.).

⁴⁷ Uo. 48.

- Kovács Ábrahám: A Debreceni Hitvallás (1875), mint a liberális teológia „dogmatikájának” görbe tükre. In: *Studia Debreceni Teológiai Tanulmányok* VII. (2015/1), 43–49. <https://derep-okt.drhe.hu/65/1/Studia%2C%202015.%201.pdf>. (2019. nov. 2.).
- Lakatos Andor: Jezsuita oktatás-nevelés Kalocsán (1860–1948). In: *Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár – Archivum Archidioecesis Colocensis*. <https://archivum.asztarik.hu/?q=oldal/jezsuita-oktatas-neveles-kalocsan-1860-1948-tanulmany-2010>. (2019. júl. 10.)
- Márkus Jenő: *Liberális szellem a református egyházban. A magyar református liberális teológia*. Kálvin Kiadó, Budapest 2005.
- Márkus Jenő: *Liberális szellem a református egyházban. (A magyar református liberális teológia)*. Pápai Református Theológiai Akadémia kiadványai. 27. szám. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa 1939, 3. http://mtdaportal.extra.hu/books/markus_jeno_a_liberalis_szellem_Optimized.pdf (2019. aug. 12.).
- N. n.: Patay Pál: *Végvezekényi Baldácsy Antal báró élete és a Baldácsy-alapítvány félszázados története 1876/1926*. In: *Unitárius Közlöny* 37, (1927/2) 32.
- N. N.: Dr. Patay Pál: *Végvezekényi Baldácsy Antal báró élete és a Baldácsy-alapítvány félszázados története 1876–1926. Az alapítványi igazgatóság megbízásából írta dr. Patay Pál. A Baldácsy-alapítvány kiadása, 1926. Budapest, Bethlen-nyomda Rt.* In: *Dunántúli Protestáns Lap, a Dunántúli Református Egyházkerület hivatalos közlönye*, 38. (1927/42), 179.
- Noszoly. In: Kádár József: *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*. <http://mek.niif.hu/04700/04755/html/328.html> (2019. júl. 2.)
- Patay Pál: *Végvezekényi Baldácsy Antal báró élete és a Baldácsy-alapítvány félszázados története 1876–1926*. A Baldácsy-alapítvány, Budapest 1926.
- Szász Lajos: A protestáns uniómozgalom története a dualizmus korában. In: *Egyháztörténeti Szemle* XVIII. (2017/4), (5–41) 8. http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/szemle17_4-teljes.1.pdf (2019. júl. 8.).
- Varga Júlia: A Kolozsvári Királyi Akadémiai Líceum. In *A katolikus közép és felsőfokú oktatás története a 17. századtól a 19. század közepéig*. Doktori disszertáció. ELTE Történettudományi Doktori Iskola, Budapest 2007. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/vargajulia/disszert.pdf> (2019. júl. 19.).
- Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. 3. javított és bővített kiadás. Szerkesztette Ladányi Sándor. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1977, 39–40.

Levéltári forrás

- Ferencz József: *Napló. I–II., IV–V. Füzet*, 1. Kézirat a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárában.

Data Related to the Hungarian Protestant Baldácsy Foundation

The study presents the history, role, impact and significance of the Hungarian Protestant Baldácsy Foundation. The author initially presents Antal Baldácsy's life and work and his financial support in establishing the Foundation. The enthusiastic leader of the Foundation was the Reformed Bishop Pál Török. The Foundation provided timely support and assistance to the Hungarian Protestant Churches living under troubled financial circumstances. The author also formulates some important conclusions at the end of the study. The article lavishly quotes unpublished writings of the Unitarian Bishop József Ferencz.

Keywords: foundation, Hungarian Protestant Baldácsy Foundation, financial support, corporation, theology, values, Protestant churches.